

Historija tefsira

PRVI PRIJEVODI KUR'ANA KOD NAS (2)

Ferid DAUTOVIĆ

PREVOĐENJE KUR'ANA I TEFSIRA
EL-MENAR¹

Ovaj pionirski posao prevođenja Kur'ana i tefsira Menar, na "narodni"², "hrvatski"³ jezik preuzeo je "svjetovnjak"⁴ i "poznati orijentolog"⁵ Šukrija Alagić. Prije nego se upoznamo sa njegovim prijevodom, ukazaćemo na nastanak ovog tefsira i njegove autore.

1) Tefsir *El-Menar*

Muhammed Abuhu i Džemaluddin Afgani u Parizu pokreću list *El-urvetu-l-vuska*, koji će se tokom svog osmomjesečnog izlaska baviti pitanjima kolonijalizma islamskog svijeta, zaostalosti i siromaštvom islamskih naroda i njihovom razjedinjenošću. Prestankom izlaženja ove revije 1903. godine pokreću sa Rešidom Ridaom u Kairu mjesečnik *El-Menar*, koji je izlazio sve do smrti Rešida Ridaa (29. augusta 1935/1354). Pored aktuelnih pitanja koja je tretirao Menar, redovna rubrika su bile Menarove fetve (Fetava-l-Menar) i komentar Kur'ana (Tefsiru-l-Kur'ani-l-hakim). "Tako je kroz dugi niz godina svršio 12 džuzova i počeo trinaesti... 10 džuzova toga tefsira odštampao je posebno u pojedinim svescima, te tako to djelo iznosi brojne hiljade stranica, iako je time samo protumačena jedna trećina Kur'ana, azš."⁶ Prvih pet džuzova su predavanja koja je Muhammed Abuhu držao u Bejrutu, a poslije nastavio u Egiptu. "Abduhuova predavanja⁷ Rešid Rida je, kasnije, počeo da objavljuje

u časopisu *El-Menar* po kome je i tefsir dobio ovo ime. Rešid Rida je poslije smrti Muhammeda Abduhua nastavio njegov rad na tefsiru. Do 1935. god. on je protumačio još pet džuzova iz Kur'ana i tako stigao do 91. ajeta iz poglavlja Et-Tevbe."⁸ Osnovne karakteristike ovog tefsira donosi njegov prevodilac Šukrija Alagić. "U svom tefsiru pisac, osim leksikalno-gramatičkih tumačenja, donosi i mišljenja ponajboljih Mufesira kao Teberije, Razije, Ebu Muslima, Isfehanije, Alusije itd., a zatim donosi o pojedinim ajetima ili o pojedinim pitanjima i mišljenje velikih islamskih naučenjaka, koji nijesu napisali specijalni tefsir, ali su u svojim drugim djelima pisali o dotičnom pitanju. Naročito se poziva na Imami Gazaliju i Ahmeda bin Tejmiju, znamenitog islamskog naučenjaka i šamskog šejhul-islama, a da i ne spominje da često citira i mišljenja naših mezheb-sahibija."⁹ Posebnu vrijednost i važnost ovom tefsiru Alagić pridaje zbog toga što je Rešid Rida "uzeo za podlogu svojih tumačenja predavanja jednog od najznamenitijih islamskih naučenjaka svih vremena merhuma šejha Muhammeda Abduhua, koji je bio dugi niz godina muftija u Egiptu. Šejh Muhamed Abduhu je sa svoje velike učenosti i svestrane naobrazbe, pa zbog svoje dalekovidnosti i zdravog rasuđivanja stekao glas svjetskog naučenjaka, pa je njegovo ime poznato ne samo među nama muslimanima nego isto tako i u evropskom učenom svijetu. I sigurno ni jedan islamski alim nije toliko voljen i cijenjen u kulturnom svijetu Evrope koliko baš šejh Muhammed Abduhu, a ovakav su mu ugled pribavila pored njegove učenosti njegova neu-

mrla djela za dobro islamske zajednice.”¹⁰ Neke karakteristike Abduhuova tumačenja Kur’ana Jusuf Ramić je naveo u svom tekstu o *Menaru*:

- izraziti je racionalista.

On u svom komentaru želi opravdati načelo “da religija puna bajki (hurufat), i prosvijećeni um (el-akl el-mustenir) u jednom mozgu ne mogu biti jedno pored drugog (la jedžtemiani fi dimagin vahidin)”¹¹;

- vodi strogo računa da ne pređe granice koje tekst ne može podnijeti.

Raniji komentatori nadugo i naširoko su raspravljali o mjestima koja sam Kur’an nije spomenuo. Zato on, npr., za ajet iz poglavlja El-Bekare: “I kada smo rekli: ‘Uđite u ovaj grad i jedite što god hoćete i koliko hoćete...’”, Muhamed Abduhu ne govori o kom se gradu ovdje radi jer ni Kur’an o tome ništa nije rekao. Ovo pitanje, po njegovom mišljenju, treba ostati neodređeno kao što je i u Kur’anu neodređeno.”¹²;

- jedinstvenost Kur’ana i njegov stilski izraz.

Abduhu ističe “da pojedini tumači kada pišu o uzrocima objave pojedinih ajeta rastavljaju iste na dijelove uzimajući za svaki dio posebne uzroke Objave, što dovodi do njegove nepovezanosti. On je pokušao da dokaže da su različita kur’anska ajeta povezana i jedinstvena i da ih samo tako treba tumačiti”¹³;

- širina pogleda i tolerancije.

Za Abduhua kufr u 7. ajetu sure El-Bekare znači “svjesno nijekati ono što je Kur’an jasno kazao da je to od Boga, ili svjesno nijekati samu Knjigu ili Božijeg Poslanika kao dostavljača Objave. Jednom riječju, svjesno nijekati sve ono što sačinjava suštinu islamskog vjerovanja. Za sve drugo što ne spada u ovo, negatora ne možemo nazvati kafirom. Neki su proglašavali nevjernicima i one koji se nisu složili sa nekim pitanjima po kome su mišljenja bila oprečna”¹⁴

Ahmed Smajlović u svom radu o metodama Abduhuova tumačenja Kur’ana kaže “da je prihvatio naučni prilaz Kur’anu i tako se oslobodio nakalempljenih priča i israilijata, te u tom smislu smatra da je Kur’an najbolji tumač Kur’ana”¹⁵. Također je naveo i principe na kojima počiva ovaj tefsir. To su:

I cjelovitost,

II sveobuhvatnost,

III izvornost,

IV kreativnost,

V naučnost,

VI racionalnost,

VII umjerenost,

VIII opreznost,

IX stvarnost.¹⁶

Za razliku od Abduhua, njegov učenik Rešid Rida u tumačenju Kur’ana je bio tradicionalista, davao je prednost tradiciji nad razumom. “Zato u njegovom tefsiru i nailazimo na mišljenja Taberija, Ibni Kesira i drugih predstavnika tradicionalne škole u tumačenju Kur’ana. Rešid Rida je bio okrenut školi Ibni Tejmije više nego školi Afganija i Muhammeda Abduhua. Bio je ogorčeni neprijatelj eš’arizma, iako je eš’arizam bio sredina između mutezilita i sunnita. Iz ovog ugla je gledao i na reformske pokrete u islamskom svijetu. Za njega je Ibni Hanbel, veliki pobornik sunnita u njihovoj borbi protiv mutezilizma, bio reformator trećeg stoljeća. Sa istih pozicija je gledao i na Gazaliju, Ibni Hazma, Ibni Tejmiju i druge predstavnike tradicionalizma.”¹⁷

AUTORI TEFSIRA

Na ovom komentaru Kur’ana, poznat pod imenom *Tefsir El-Menar*, radila su trojica istaknutih islamskih učenjaka: “Prvi je Džemaludin el-Afgani, reformator i veliki borac za islam, u koji se, tokom vremena, uvuklo mnogo toga što je suprotno njegovim izvorima, Kur’anu i hadisu. Afgani je neumorno radio na vraćanju muslimana izvornom islamu i njegovom pravom učenju. Džemaluddin Afgani je rođen u Afganistanu 1839. godine a umro u Istanbulu 1897. Potječe iz vrlo ugledne porodice koja je preko čuvenog muhaddisa Tirmizija povezana sa unukom Božijeg Poslanika hazreti Husejnom i njegovim ocem hazreti Alijom, četvrtim halifom iz grupe hulefai-rašidina. Poznao je više jezika a na arapskom, turskom i perzijskom jeziku je napisao mnoga djela. Nalazio se na čelu pokreta selefizma i bio je jedan od pionira islamskog buđenja.”¹⁸

Drugi od ove trojice koji su radili na tefsiru bio je Muhammed Abduhu.¹⁹ On je u svoja

predavanja iz tefsira, u Bejrutu i u Kairu, utkao ideje Džemaluddina Afganija. U tom periodu (1885-1899) on je protumačio nešto više od pet džuzova Kur'ana. Muhammed Abduhu je rođen 1894. god. u Egiptu, u srednje imućnoj porodici od oca Hajrullaha i majke Džunejne. Osnovno obrazovanje stječe u krugu svoje porodice. U desetoj godini je postao hafiz Kur'ana. U februaru 1866. god. upisao se na univerzitet El-Ezher u Kairu. Poslije završetka studija (1877) postavljen je za muderisa El-Ezhera i nastavnika na Višoj pedagoškoj školi u Kairu. Godine 1880. biva postavljen za urednika lista *El-vekai'ul-misriyyeh*. Kao učesnik u antikolonijalnom ustanku Arabi proganjan je iz Egipta u Siriju. Poslije toga odlazi u Pariz (1844), gdje se susreo sa uzorom i učiteljem Džemaludinom Afganijom. Godinu dana kasnije vratio se u Bejrut, kao nastavnik na jednoj srednjoj školi. Tu je došlo do susreta između njega i Rešida Ridaa. U Bejrutu je napisao i djelo iz akaida *Risale et-Tevhid*²⁰ (Rasprava o islamskom monoteizmu, a zatim je sa perzijskog na arapski jezik preveo Afganijevo djelo *Risaletur-reddi ale-d-dehrijjine* (Odgovor naturalistima). Pored navedenih napisao je i druga djela između kojih ističemo: *el-Islamu ve n-nasranijje* (Islam i kršćanstvo), Komentar Amme džuzza i tefsir poznat pod imenom *Tefsiru-l-Menar*. Predavanja iz Bejruta 1885. nastavio je u Kairu, na zahtjev Rešida Rida'a, u periodu 1899. do 1905. god., kada je obavljao funkciju muftije. U tom periodu protumačio je nešto više od pet džuzova. Umro je u Kairu 1905. godine.²¹

I treći čovjek kojem možemo pripisati ovaj tefsir je Muhammed Rešid Rida. "Rođen je u Siriji a umro je u Egiptu augusta 1935. god. Jedan je od mnogobrojnih Abduhuovih učenika koji je bilježio njegova predavanja i objavljivao u časopisu *El-Menar*, po kome je tefsir dobio ime. I sam je poslije smrti svog učitelja nastavio rad na Tefsiru i do 1935. god. protumačio još pet džuzova Kur'ana i tako stigao do 91. ajeta iz poglavlja Et-Tevbe."²² *Hikjmet* ističe da je njegovom smrću "nestalo jednog nenadoknadivog radenika na polju tumačenja Kur'ana, azš., i hadisi-šerifa, velikog fakiha i učenjaka u svim islamskim znanostima i velikog borca za vjeru u svakom pogledu".²³ U povodu njegove smrti *Hikjmet*, "kao mala revija islamskog smjera", izrazila je taziju (saučešće)

kao što je to telegramom uradio reisu-l-ulema i predsjednik sarajevskog Ulema-medžlisa. "I naš reisul-ulema h. hfz. Ibrahim-ef. Maglajlić je u svoje ime i u ime jugosl. muslimana uputio taziju merhumovoj porodici. Tako isto i predsjednik sarajevskog Ulema-medžlisa Salim-ef. Muftić kao merhumov znanac sa sveislamskog kongresa u Kudsi-šerifu - poslao je vrlo lijepu taziju merhumovoj porodici preko vlasnika i direktora egipatskog *El-Fetha* Muhibbuddina el-Hatiba, koju je ovaj i u svome listu donio."²⁴ Biće interesantno da se i na ovaj način zabilježi *Hikjmetov* komentar Ridaove smrti a time i komentar 106. ajeta sure El-Bekare. "Merhumova smrt nanijela je veliki gubitak ehli-islam. Uzdamo se u velikog Allaha da će nam tu štetu naknaditi prama sadržaju ajet-kjerime: 'Ma nensah min ajetin ev nunsiha, ne'ti bi hajrin minha ev misliha...', jer je i merhum bio za ehli-islam - po dubokom uvjerenju - jedno aje od Božijih ajeta."²⁵

ALAGIĆEV PRIJEVOD KUR'ANA I TEFSIRA

Značajniji rad na prevodenju Kur'ana počinje istom poslije Prvog svjetskog rata. Prve pokušaje učinio je Šukrija Alagić. "Ovdje napominjem da je ovo prvi prijevod Kur'ana iz originala na naš jezik, a prvi tefsir²⁶ dosada."²⁷ Nedostatak ovakve literature na narodnom jeziku smatran je "najvećom zaprekom normalnom i savremenom razvoju naše vjerske prosvjete, a što je još naročito karakteristično za naše prilike".²⁸ Ovaj njegov rad i doprinos razvoju knjige na narodnom jeziku, bio je cijenjen i zapažen. "Pored g. Osmana N. Hadžića na ovom poslu je najaktivniji g. Šukrija Alagić."²⁹

Bilo bi zanimljivo znati zašto se Alagić odlučio prevoditi Kur'an, a napose zašto je izabrao Tefsir šejha Muhammeda Abduhua i Rešida Ridaa. Može se pretpostaviti da su ga teme *Menara* i tumačenja Abduhua i Ridaa inspirisale, jer su nje drile pitanja, probleme i dileme kroz koje je prolazio ovdašnji musliman između dva rata. Čini se da se stanje islamskog ummeta nije umnogome razlikovalo, tako da je Abduhuov tefsir plijenio svojom jasnoćom, jednostavnošću, načinom interpretiranja islamske misli, i razumijevanju Božije poruke u svim krajevima.

Alagićev izbor baš ovog tefsira govori dosta o njemu samom. Naime, govori o tome da ga je zabrinjavalo stanje muslimana u kome su se našli, a napose stanje muslimana Bosne. On se nije mirio postojećim stanjem i iščekivanjem Mehdije, koji će riješiti sve probleme, ili pak pasivnom promatranju propadanja islamskog društva. Bio je to čovjek akcije i preventive. Rješenje za zaostalost, nazadak i dalje propadanje muslimana, islamske kulture i civilizacije vidio je u vraćanju Kur'anu i njegovom pravilnom razumijevanju. Da bi to mogli shvatiti, svi oni koji ne razumiju Božiju riječ u originalu, arapski, dakle, napravio je prvi korak, uprkos činjenici da je bilo mnogo onih koji su osporavali prevođenje Kur'ana na druge jezike, ovdje i u islamskom svijetu uopće.

Alagić često spominje razloge svog prevođenja Kur'ana: "Kur'an je prvi i glavni izvor za poznavanje islama i njegovih propisa, pa je svaki musliman dužan da poznaje kur'anske vječne Istine. Kur'an je na arapskom jeziku, pa ga naš svijet ne razumije, zato sam i odlučio da ga prevodim, a popratio sam ga prikladnim tumačenjem,³⁰ kako bi ga islamski svijet mogao pravilno shvatiti."³¹

Alagić je prevodio prema opsežno zamišljenom arapskom komentaru, koji je postepeno izlazio u egipatskoj reviji *El-Manar*, a onda posebno počevši od marta 1900. Alagić je za svoga života uspio da prevede samo jedan dio ovog tefsira, jer ga je u tome pretekla smrt. Uspio je izdati četiri knjige prijevoda i tumača pod nazivom *Tefsirul-Kur'ani-kerimi* (Komentar Kur'ana) - prva knjiga, *El-Kur'anul-Hakimu* (Kur'an Mudri - Prijevod i tumač) - druga i treća knjiga, *Kur'an s tumačem* - četvrta knjiga. U ove četiri prevedene knjige protumačene su sura El-Fatiha 7 ajeta, El-Bekara 286 ajeta, Ali Imran 200 ajeta i En-Nisa 59 od ukupno 176 ajeta ove sure. Osim ovog Alagić je preveo u zasebnu svesku veći dio tridesetog džuzua, pod nazivom *Tefsiru džuzi Amme*, kog je komentirao poznati egipatski alim šejh Muhammed Abduhu. Tu su 78 sura, En-Nebe, zatim sure od 93. Ed-Duha do posljednje En-Nas. Iz ovog se vidi da je Alagić u svojim pet objavljenih knjiga preveo 749 ajeta ili 26 cijelih sura i 59 ajeta sure En-Nisa.

"Unatoč svim nedostacima Alagić je radio s mnogo spremne i svjesno. Stoga je njegov pri-

evod, iako nepotpun, kod nas najbolji prievod Kur'ana."³² Svoj prijevod Kur'ana i tefsir Alagić je radio veoma pažljivo, prije štampanja prijevod bi, s velikom ljubavlju, pregledao Muhammed-ef. Tarabar³³, imam iz Dervente, i Abdullah Zečević, profesor derventske gimnazije. Kao dobar kaligraf, Muhamed Tarabar je Alagiću napisao i arapske tekstove ajeta za četvrtu knjigu. Arapske tekstove za 30. džuz, Amme džuz", napisao je h. hfz. Asim Sirćo.³⁴

m

Bilješke

¹ Vidi više: dr. Jusuf Ramić, "Tefsir El-Menar", *Glasnik VIS-a u SFRJ*, Sarajevo, XLI/1978. god. br. 2, str. 113-14.

² Prof. H. S. Brkić, "Elkur'anul-Hakimu (Kuran Mudri)", *Gajret*, XII/1931, br. 21. str. 487.

³ Mustafa Busuladžić, isto, str. 83.

⁴ Prof. H. S. Brkić, isto, str. 487.

⁵ Dr. Jusuf Ramić, "Rukopisi, štampanje arapskog teksta i prijevodi Kur'ana u Jugoslaviji", isto, str. 16.

⁶ Ch. "Veliki gubitak - Merhum Sejjid Muhamed-Rešid - Rida", *Hikmet*, VII/1935., br. 5, str. 151.

⁷ "On je nekoliko godina držao predavanja (dersove) iz Tefsira u Džamiu-l-Azharu u Kahiri, koja su uvijek bila najbolje posjećena, i od učenog svijeta i daka Azhara i od širokih vrsta islamskog naroda. Njegova su predavanja marljivo pisana, pa je sve te bilješke Muhammed Rešid Rida donio u svom Tefsiru." Šukrija Alagić, "Elkur'anul-Hakjimu," *Novi Behar*, 1933-34, br. 3 i 4, str. 62.

⁸ Dr. Jusuf Ramić, "Tefsir El-Menar", isto, str. 114.

⁹ Šukrija Alagić, "Elkur'anul-Hakjimu", isto, str. 62

¹⁰ Isto, str. 62.

¹¹ Dr. Jusuf Ramić, "Tefsir El-Menar", isto, str. 114

¹² Isto, str. 115.

¹³ Isto, str. 115.

¹⁴ Isto, str. 116.

¹⁵ Ahmed Smajlović, "Abduhuova metoda tumačenja Kur'ana", *Glasnik VIS-a*, 1975., br. 11-12, str. 510.

¹⁶ Isto, str. 511-14.

¹⁷ Jusuf Ramić, isto, str. 117.

¹⁸ Vidi više: Jusuf Ramić, "Tefsir El-Menar", isto, str. 113.

¹⁹ Ime Muhammeda Abduhua se u našim krajevima spominje s velikim poštovanjem i uvažavanjem. Njega uvijek oslovljavaju sa ustazi muhterem ili šejh, rijetko

se susreće njegovo ime bez ovih naziva.

- ²⁰ Muhammed Abduhu, *Risale et-Tewhid - Rasprava o islamskom monoteizmu*, Starješinstvo islamske zajednice, Sarajevo, 1989., Prijevod sa arapskog i bilješke Muharem Omerdić
- ²¹ Vidi više: Jusuf Ramić, isto, str. 113.; B. Mišel i Šejh Mustafa Abdurrazik, "O životu i idejama Muhammeda Abduhua", *Islamska misao*, V/1983., br. 54. Preveo Ahmed Smajlović; J. J. G. Jansen, "Tumačenje Kur'ana Muhammeda Abduhua", *Glasnik VIS-a*, XLIX/1986., br. 4. Preveo Enes Karić; Muharem Omerdić, "Muhammed Abduhu i njegov doprinos akaidologiji", *Islamska misao*, 1980., br. 23.
- ²² Jusuf Ramić, isto, str. 114.
- ²³ Ch. "Veliki gubitak", isto, str. 151.
- ²⁴ Isto, str. 152.
- ²⁵ Isto, str. 152.
- ²⁶ "Tumačenja su donesena prema Tefsiru Muhammeda Rešida Ridaa, koji već 4 decenije izdaje u Kahiru naučnu islamsku reviju "El-Menar". Osobitu važnost ima ovaj tefsir što je učeni Mufesir po tom i takom tefsiru donio tumačenja u sve prve knjige a po njemu će biti donesena tumačenja i u sljedećim knjigama." Šukrija Alagić, "Elkur'anul-Hakjimu," *Novi Behar*, 1933-34, br. 3 i 4, str. 62
- ²⁷ Šukrija Alagić, "Elkur'anul-Hakjimu", isto, str. 62.
- ²⁸ Prof. H. S. Brkić, isto, str. 487.
- ²⁹ Isto, str. 487.
- ³⁰ "Šukrija Alagić (umro u Derventi 1936. g.), naš poznati orijentolog, počeo je vrlo rano sa prevodenjem arapskog tefsira čuvenog egipatskog učenjaka Muhammeda Rešida Ridaa." Dr. Jusuf Ramić, "Rukopisi, štampanje arapskog teksta i prijevoda Kur'ana u Jugoslaviji", isto, str. 16.
- ³¹ Šukrija Alagić, "Elkur'anul-Hakjimu", isto, str. 62
- ³² Mustafa Busuladžić, "Prvi prevodi Kur'ana u svietu i kod nas", *Narodna Uzdanica-Kalendar*, 1945, str. 83-84
- ³³ Muhamed-ef. Tarabar potječe iz ugledne ulemanske porodice iz Zenice. Rođen je 1882. god. u Zenici, gdje je završio osnovno obrazovanje i ruždiju. Fevziju medresu u Travniku završio je pred poznatim muderrisom Asim. ef. Korkutom. Po završetku školovanja imenovan je za imama, muallima i hatiba Donjačke džamije u Derventi, na kojoj dužnosti je ostao do smrti 1957. god. Naslijedio je svoga oca, koji je obavljao isti posao više godina. Bio je istaknuti vaiz, poznavao je arapski, turski i perzijski. Bio je inicijator donošenja fetve o zaustavljanju iseljavanja bosanskih muslimana za vrijeme Austro-Ugarske. Vidi više: Fikret Karčić, Mustafa Jahić, "Jedna važna fetva o pitanju iseljavanja bosanskih muslimana za vrijeme austrougarske uprave", *Prilozi XXV Instituta za historiju*

u Sarajevu 1991. god., str. 41-48.

- ³⁴ Asim Sirčo je rođen 6. V 1892. god., a na ahiret preselio 23. X 1970. god. Uz ostalu naobrazbu bio je i kurra qira'eti seb'a. Idžazetnamu mu je izdao hafiz Hamdi Berberović. Sirčo je predavao vjeronauku u više sarajevskih mekteba, imao je zvanje mudževvida (mugewwida) u Gazi Husrev-begovoj medresi, a 1934. god. bio je postavljen za II imama Begove džamije. *Spomenica Gazi Husrev-begove četiristogodišnjice*, Sarajevo, 1932., str. 45.

Summary

FIRST TRANSLATIONS OF THE QUR'AN IN BIH (II)

Ferid Dautović

The dilemmas on the translations of the Qur'an appear even in the first centuries of Islam, since the Qur'an was revealed "in clear Arabic language". However, Islamic scholars, aware that the distinctive style of the Qur'an cannot be preserved in the translation, permitted the translation. However, they emphasized that even Mohammed a.s. allowed to have Torah read to him in Arabic and that he himself wrote to the rulers inviting them to Islam.

Their main argument was an eminent Messenger's ashab, Salman of Persia, who translated surah *Al-Fatihah* into Persian. Abu Hanife even allowed for the *salaat* to be performed by using the translation of the surah. His disciples accepted this under condition that a man cannot learn it in Arabic.

The prominent *mufassir* Zamahseri, also allowed the translation of the Qur'an, since all revelations came in different languages. This made the translation of the Qur'an into different languages legitimate as well. However, this underwent a slight modification being that the role of translation is now transferred from God to a man and is thus entrusted to him.

The *ulama* of Bosnia and Herzegovina had different opinions on the matter. The traditional *ulama* were among those who opposed trans-

lating. They were represented by the Čokićs, through their ultra-conservative magazine *Hikjmet*. They insisted on learning the Arabic language. Their viewpoints are supported by a number of reasons. Here are only some of them: impossible to have the proper translation, *ejaz* of the Qur'an is lost, the translation does not have the same impact on the reader's soul as the original etc. However, regardless of these viewpoints and opinions, more traditional *ulama*, Sukrija Alagic, offers a translation of the Qur'an with the commentary Al-Manar, which nourished contemporary Islamic thought and fought against Muslims' languor. Pandza-Causevic and Karabeg, who also did their own translations as well as many others, who also did not have any dilemmas, followed Sukrija Alagic.

موجز

أول ترجمات لمعاني القرآن الكريم في البوسنة والهرسك

فريد داوتوفيتش

لقد ظهرت الشكوك حول ترجمة القرآن الكريم إلى لغات غير عربية في القرون الأولى للإسلام، وذلك لكونه أنزل بلسان عربي مبين. ولكن علماء المسلمين، رغم إدراكهم بأن ترجمة القرآن الكريم لا يمكن أن تحافظ على الأسلوب القرآني، كانوا قد سمحوا بترجمة القرآن، مستشهدين بأن رسول الله صلى الله عليه وسلم سمح بأن تقرأ عليه التوراة باللغة العربية، وبأنه أرسل الرسائل إلى الملوك يدعوهم إلى الإسلام. وكان دليلهم على ذلك أيضا أن الصحابي الجليل سلمان الفارسي ترجم سورة الفاتحة إلى اللغة الفارسية، بينما ذهب الإمام أبو حنيفة إلى أبعد من ذلك حيث أجاز أداء الصلاة بتلاوة ترجمة القرآن، وقد قبل تلامذته ذلك بشرط أن المرء قد تعذر عليه أن يتعلم القرآن باللغة العربية.

ويجيز المفسر الشهير الزمخشري ترجمة القرآن الكريم، لأن الرسائل أنزلت بلغات مختلفة، مما يبرر ترجمة القرآن الكريم إلى لغات أخرى، وهنا يتحول دور الترجمة من الله سبحانه وتعالى إلى الإنسان ليصبح مسؤولا عنها.

في أوساطنا البوسنية وجدت حول هذا الموضوع آراء متباينة بين علماء المسلمين. فالعلماء التقليديون المحافظون كانوا يعارضون ترجمة القرآن الكريم، ومنهم «تسوكيتشي» الذين كانوا ينشرون مواقفهم في مجلة «حكمت» المحافظة جدا، حيث كانوا يشددون على ضرورة تعلم اللغة العربية، وكانت هناك أسباب كثيرة أدت إلى اتخاذ هذا الموقف عند تلك الفئة من العلماء، ومن تلك الأسباب: استحالة الترجمة المناسبة، ضياع التعبير القرآني، عدم تأثير القرآن على قلب من يتلوه مترجما بالقياس إلى تلاوته باللغة العربية، وغيرها من الأسباب. لكن، ورغم هذا الموقف والآراء للعلماء التقليديين، قام «شكريا الأغييتش» بترجمة القرآن الكريم مع تفسير المنار، الذي أثمر فكرا إسلاميا معاصرا وكافح ضد الركود عند المسلمين. وتبعه في الترجمة كل من «بانجا و تشاوشيفيتش و كارا بيك» وغيرهم كثير من الذين لم يكن عندهم شك في الحاجة للترجمة وجوازها.